

โครงการวิจัย ‘การศึกษาระบบหนังสือหมุนเวียน ในโรงเรียนประถมศึกษาเล็ก’

The Study of Book Sharing System in Small Primary Schools

ชื่อคณะผู้วิจัย

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มณฑนา วงศ์ศิริวรรณ
สำนักพิมพ์ผีเสื้อ อาคารหมายเลขห้า
๕/๔ ถนนสุขุมวิท ซอย ๒๔ กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐
โทรศัพท์ ๐๒ ๖๖๓ ๔๖๖๐, ๐๘๑ ๕๕๒ ๐๖๕๖
โทรสาร ๐๒ ๒๖๑ ๓๘๖๓
<bookstudy@bflybook.com>

๒. อาจารย์ทิพภา ปลีหะจินดา
ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
โทรศัพท์ ๐๓๘ ๑๐๒ ๓๕๗

๓. ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินดา จำเริญ
เลขานุการโครงการฯ นางสาวธิดา สุวรรณสาครกุล

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี ๒๕๕๒ จำนวนเงิน ๖๕๓,๐๐๐ บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย ๑ ปี
ตั้งแต่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๑ ถึง ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๒

สรุปโครงการวิจัย

วัยประถมเป็นวัยที่ต้องส่งเสริมสนับสนุนและเอาใจใส่พัฒนาระบบวิธี และกระบวนการอ่านกันอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นรากฐานสำคัญให้บุคคลมีอุปนิสัยชอบอ่านหนังสือและใฝ่รู้

อย่างไรก็ตามมีรายงานจำนวนมากที่แสดงปัญหาด้านการอ่านและการเรียนรู้ของเด็กไทย รัฐบาลพยายามใช้กลไกทางการเงินเพื่อพัฒนาการอ่าน ด้วยวิธีการให้งบประมาณซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดมาทุกสมัย แต่โรงเรียนขนาดเล็กยังเป็นหน่วยงานที่ต้องรอกองงบประมาณเหลือ เพราะนโยบายที่ยังไม่ชัดเจนและครอบคลุมจากส่วนกลาง และวิธีที่ใช้มาตลอด ก็ยังไม่เห็นว่าจะแก้ไขปัญหาการอ่านได้

การศึกษาวิธีจัดหาหนังสือ วิธีการดำเนินการให้หนังสือเข้าถึงตัวเด็กอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ได้ผลดีทางด้านวิชาความรู้ สติปัญญา กิจกรรมเสริม และผลพลอยได้ทางสังคม อีกทั้งประหยัดงบประมาณ จึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะเด็กไทยในชนบท การจัดระบบหนังสือหมุนเวียนเป็นนวัตกรรมหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการอ่านและการเรียนรู้ ของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก รวมทั้งเป็นการสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของระบบคือ บุคลากรการศึกษาระดับปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมจากชุมชน และภาคประชาสังคม ผู้วิจัยจึงทดลองใช้ และศึกษาผลของการจัดระบบหนังสือ

หมุนเวียนในโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่เขตเมืองและชนบท เปรียบเทียบกับระบบการแจกหนังสือแก่โรงเรียนที่ใช้กันอยู่เดิม เพื่อนำข้อสรุป สำหรับเป็นแนวทางการจัดนโยบาย มาตรการด้านการอ่านและระบบหนังสือของชาติต่อไป

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสถานการณ์ปัจจุบันของหนังสือและห้องสมุด และทดลองใช้ระบบหนังสือหมุนเวียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก กลุ่มทดลองเป็นกลุ่มโรงเรียนเขตเมืองและชนบท กลุ่มละ ๔ แห่ง แบ่งหนังสือเป็น ๔ กอง มอบแก่โรงเรียนและจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างโรงเรียนทุก ๓ เดือน รวม ๓ ครั้ง ส่วนโรงเรียนกลุ่มควบคุม จำนวน ๔ แห่ง ได้รับหนังสือทั้งหมด หลังการทดลอง ๕ เดือน เก็บข้อมูลและเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ด้านการอ่านและเขียน รวมทั้งใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารโรงเรียน ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์ ครูประจำชั้น และนักเรียน ที่เข้าร่วมการทดลอง

ผลการสำรวจข้อมูลห้องสมุดโรงเรียน ๓๕ แห่ง ในภาคกลาง และภาคตะวันออก ปรากฏว่า ห้องสมุดส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรมและไม่ได้ใช้งานเต็มที่ จัดการไปตามมี-ตามเกิด แล้วแต่ความสนใจและกำลังของผู้บริหารและครูในโรงเรียนแต่ละแห่ง ปัญหาสำคัญของโรงเรียนคือ ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์มีตารางสอน และภาระงานอื่นมาก ไม่มีเวลาดูแลห้องสมุด และไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอจะจัดการห้องสมุด หรือจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านงบประมาณและคุณภาพของหนังสือ ทั้งหมดนี้อาจเป็นผลจากการขาดช่วงของนโยบายส่งเสริมการใช้ห้องสมุดในโรงเรียนประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการในระยะ ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมา

การทดลองใช้ระบบหนังสือหมุนเวียน ก่อนและระหว่างการทดลอง ปรากฏนักเรียนมีปัญหาการอ่านและเขียน ยังอ่านหนังสือที่มีลักษณะและรูปแบบต่ำกว่าวัย และชั้นเรียน ภายหลังการทดลอง นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนทดสอบการเขียนเพิ่มขึ้น แต่ไม่พบความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของคะแนนทดสอบการอ่านคำของนักเรียนก่อนและหลังการทดลองของทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ตลอดระยะเวลาทดลองนักเรียนกลุ่มทดลอง ๑ คน ยืมและอ่านหนังสือ ๓.๖-๓๔.๘ เล่ม (เฉลี่ยคนละ ๑๕.๑๘ เล่ม) อัตราหนังสือหายเฉลี่ยของกลุ่มทดลองน้อยกว่ากลุ่มควบคุม (กลุ่มทดลอง ๐.๒๓ เล่ม, กลุ่มควบคุม ๒.๗๗ เล่มต่อนักเรียน ๑ คน)

การสัมภาษณ์เชิงลึกแสดงภาพการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและความกระตือรือร้นของผู้อำนวยการ ครู และนักเรียนของโรงเรียนกลุ่มทดลองอย่างชัดเจน รวมทั้งได้ข้อมูลปัจจัยส่งเสริม และปัญหาอุปสรรคของการใช้ระบบหนังสือหมุนเวียน ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนมีความพึงพอใจความเปลี่ยนแปลงของนักเรียน ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการจัดระบบหนังสือ และสนับสนุนให้ใช้ระบบนี้ในโรงเรียนอื่น

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

ปี ๒๕๕๒ รัฐบาลดูเหมือนจะมีนโยบายด้านห้องสมุดโรงเรียนชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะนโยบายห้องสมุด ๓ ดี รวมทั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ออกประกาศมาตรฐานห้องสมุดที่เน้นด้านบุคลากร แต่ในทางปฏิบัติ งบประมาณโครงการนี้ กว่าสามพันล้านบาท กลับจัดสรรร้อยละ ๕๐ เพื่อซื้อวัสดุ ครุภัณฑ์ของห้องสมุด และเหลือเพียงสามร้อยกว่าล้านบาท (ร้อยละ ๕.๕) เพื่อพัฒนาบรรณารักษ์ ทั้งที่ตระหนัก

กันดีว่าเป็นบุคลากรที่สำคัญของระบบห้องสมุดและการเรียนรู้ในโรงเรียน โดยเฉพาะในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานของการศึกษาและคุณภาพประชากร ทำให้นโยบาย ‘การพัฒนาด้านการอ่านและการรู้หนังสือของคนไทย’ ของคณะกรรมการส่งเสริมการอ่านเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่รัฐบาลนี้ตั้งขึ้นคงเป็นเพียงนโยบายเน้น ‘การส่งเสริมการซื้อขายหนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และครุภัณฑ์สำหรับห้องสมุด’ ซึ่งมีผลฉาบฉวยชั่วคราวเพราะไม่ได้แก้ปัญหาห้องสมุดโรงเรียนประถมอย่างตรงจุด

สภาพจริงของห้องสมุดส่วนใหญ่ที่สำรวจทรุดโทรม ไม่มีแห่งใดใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน ครู และชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ ปัจจัยสำคัญคือ การขาดบุคลากรผู้รับผิดชอบการจัดกิจกรรมห้องสมุด ใช้ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์ที่มีภาระงานอื่นมากมาย ไม่มีความรู้และทักษะด้านการจัดการและจัดกิจกรรมการอ่าน ซึ่งเป็นผลจากการขาดนโยบาย ผลักดันการใช้ห้องสมุดทั้งระดับโรงเรียน ท้องถิ่น และระดับชาติ ทุกภาคส่วนต้องเร่งกลับมาส่งเสริมการผลิตนักวิชาชีพด้านบรรณารักษศาสตร์ เปิดตำแหน่งงานรองรับโดยเฉพาะในโรงเรียนประถมศึกษา

ในระยะสั้น ทางออกหนึ่งของการแก้ไขปัญหาการขาดบรรณารักษ์ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กคือ ระบบบรรณารักษ์หมุนเวียน โดยเขตพื้นที่การศึกษา หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจเป็นเจ้าของจัดบรรณารักษ์ที่มีความรู้และวุฒิการศึกษาเฉพาะทาง ให้ปฏิบัติงานในโรงเรียนที่อยู่ในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกันมากกว่าหนึ่งแห่ง หมุนเวียนปฏิบัติงานไปตามโรงเรียนต่างๆ ตามช่วงเวลาที่เหมาะสม ทำหน้าที่จัดระบบห้องสมุดให้พร้อมใช้สำหรับนักเรียน ครู และชุมชน และฝึกฝนให้ครูและนักเรียนของแต่ละโรงเรียนให้สามารถเป็นผู้ปฏิบัติงานประจำวัน ด้วยระบบนี้โรงเรียนเล็กๆ ทุกแห่งจะมีระบบห้องสมุดที่ถูกหลักวิชาการ และน่าจะมีชีวิตชีวามากขึ้น มีการประสานงานระหว่างโรงเรียนใกล้เคียงและโรงเรียนกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และหากใช้ระบบหนังสือหมุนเวียนตามที่นำเสนอในงานวิจัยครั้งนี้ร่วมด้วย โดยมอบหมายให้บรรณารักษ์กลางเป็นผู้จัดการระบบและดูแลกิจกรรม น่าจะเกิดความสำเร็จในการใช้ห้องสมุดเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาได้อย่างแท้จริง โดยใช้งบประมาณไม่มากนัก

นอกจากนั้น การศึกษานี้ทำให้เห็นสภาพจริงว่า หนังสือเด็กในท้องตลาดส่วนใหญ่มีคุณภาพต่ำ เนื้อหาและรูปแบบไม่เหมาะสมแก่เด็ก ใช้ภาษาไทยผิด ใช้ลายมือหรือแบบอักษรที่อ่านยาก ราคาแพง วิธีการจัดซื้อของโรงเรียนมีการผูกขาดตลาด และ การใช้สิ่งล่อใจตอบแทนครู ส่วนหนังสือที่บุคคลและหน่วยงานบริจาคให้โรงเรียนก็เป็นหนังสือเก่าที่ไม่ต้องการแล้ว เนื้อหาไม่เหมาะสมแก่เด็ก โรงเรียนไม่มีการกำหนดงบประมาณประจำปีเฉพาะเจาะจงสำหรับห้องสมุด โรงเรียนใช้เงินเหลือจากค่าใช้จ่ายอื่นหรือรอเงิน หรือหนังสือบริจาค ปัญหาเหล่านี้ภาครัฐต้องมีระบบควบคุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิต จำหน่าย และจัดซื้อหนังสือเด็กที่เคร่งครัด และบังคับใช้อย่างจริงจัง หรืออาจต้องสร้างระบบการจัดซื้อกลาง ที่โปร่งใสอย่างแท้จริง เพื่อคัดคุณภาพหนังสือและป้องกันปัญหาทุจริตที่ปรากฏอยู่ในหน่วยงานทุกระดับ นอกจากนี้ยังต้องรณรงค์ให้คนในสังคมเลิกทำบุญด้วยการบริจาคหนังสือเก่า และหนังสือใหม่ที่เนื้อหาไม่เหมาะสมแก่โรงเรียนที่มีเด็กเล็ก รวมทั้งต้องเฝ้าระวังผลของมาตรการการลดหย่อนภาษีสำหรับการซื้อหนังสือบริจาคด้วย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทุกฝ่ายต้องเร่งปรับเปลี่ยนแนวคิดของสังคมไทย ที่ว่า ‘การอ่านต้องเริ่มที่ครอบครัว’ ซึ่งใช้ได้เฉพาะกับคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความได้เปรียบทางสังคมเท่านั้น ต้องเลิกโยนความรับผิดชอบออกนอกระบบการศึกษา โดยหวังว่าพ่อแม่ผู้ปกครองต้องกล่อมเกล่าให้เด็ก ‘รักการอ่าน’ และหวังให้ครอบครัวคนไทยส่วนใหญ่ที่มีรายได้เกือบไม่พอจะเลี้ยงตัวในแต่ละวัน หันมาซื้อหนังสือให้ลูกอ่าน หรืออ่านหนังสือให้ลูกฟังก่อนนอน เพราะความเชื่อนี้ แม้จะช่วยให้กระทรวงศึกษาธิการไม่ต้องแบกรับภาระและรับผิดชอบความล้มเหลวของระบบการอ่านและระบบหนังสือทั้งหมด ผลักปัญหาส่วนหนึ่งไปให้ ‘ครอบครัว’ ได้ แต่ทำให้การแก้ปัญหาของระบบการอ่านของชาติล่าช้า ไม่มีผู้รับผิดชอบอย่างแท้จริงและไม่เห็นทางออก

ในระดับมหภาคและนโยบาย ด้วยเหตุที่การส่งเสริมการอ่านและการเรียนรู้จำเป็นต้องพัฒนาระบบหนังสือของประเทศโดยรวมอย่างพร้อมเพรียง เห็นได้ชัดว่า ปัญหาเรื่องการอ่าน การเรียนรู้ และระบบหนังสือล้วนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน จะแยกแก้ปัญหาที่ละจุดไม่ได้ ทั้งระยะเร่งด่วนหรือระยะยาว ทางออกคงมีเพียงการสร้างสถาบันหนังสือแห่งชาติ เพื่อมองปัญหาทุกด้านอย่างครอบคลุม ดูแลรับผิดชอบ บริหาร และดำเนินงานเพื่อจัดการและพัฒนาระบบความรู้โดยรวมทุกรูปแบบให้เป็นเอกภาพ มีรูปธรรมถาวร สนับสนุนประสานงาน และร่วมพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน และห้องสมุดอื่น ๆ ทั่วประเทศให้มีคุณภาพ เพื่อส่งเสริมการอ่านของคนทุกเพศทุกวัยอย่างจริงจัง จัดการและดำเนินงานระบบหนังสือสาธารณะ ศูนย์บริการหนังสือและห้องหนังสือ เพื่อบริการประชาชนอย่างทั่วถึง และเป็นศูนย์กลางของบุคคล องค์กร ที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ ระบบหนังสือสาธารณะ และการอ่านของชาติ

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสถานการณ์ปัจจุบันของหนังสือและห้องสมุด และทดลองใช้ระบบหนังสือหมุนเวียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก กลุ่มทดลองเป็นกลุ่มโรงเรียนเขตเมืองและชนบท กลุ่มละ ๔ แห่ง แบ่งหนังสือเป็น ๕ กองมอบแก่โรงเรียน และจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนหนังสือทุก ๓ เดือนรวม ๓ ครั้ง ส่วนโรงเรียนกลุ่มควบคุม จำนวน ๔ แห่ง ได้รับหนังสือทั้งหมด หลังการทดลอง ๕ เดือนเก็บข้อมูลและเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ด้านการอ่านและเขียน รวมทั้งใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารโรงเรียน ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์ ครูประจำชั้น และนักเรียนที่เข้าร่วมการทดลอง

ผลการสำรวจข้อมูลห้องสมุดโรงเรียน ๓๕ แห่งในภาคกลางและภาคตะวันออก ปรากฏว่า ห้องสมุดส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรม และไม่ได้ใช้งานเต็มที่ ปัญหาสำคัญของโรงเรียนเกือบทุกแห่งคือ ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์มีตารางการสอน และภาระงานอื่นมาก ไม่มีเวลาดูแลห้องสมุด ไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอจะจัดการห้องสมุดหรือจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน นอกจากนั้นยังมีปัญหาด้านงบประมาณ และคุณภาพของหนังสือ ทั้งหมดนี้อาจเป็นผลจากนโยบายด้านห้องสมุด ทั้งระดับโรงเรียน ท้องถิ่น และระดับชาติ

การทดลองใช้ระบบหนังสือหมุนเวียน ก่อนและระหว่างการทดลอง ปรากฏนักเรียนมีปัญหาการอ่านและเขียน ยังอ่านหนังสือที่มีลักษณะและรูปแบบต่ำกว่าวัย

และชั้นเรียน ภายหลังจากทดลอง นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนทดสอบการเขียนเพิ่มขึ้น ส่วนกลุ่มควบคุมปรากฏว่า ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ มีคะแนนทดสอบการเขียนเพิ่มขึ้น แต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ คะแนนทดสอบการเขียนไม่เปลี่ยนแปลงหลังการทดลอง อย่างไรก็ตาม ไม่พบความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของคะแนนทดสอบการอ่านคำของนักเรียน ก่อนและหลังการทดลองของทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ตลอดระยะเวลาทดลองนักเรียนกลุ่มทดลอง ๑ คน ยืมหนังสือ ๓.๖ - ๓๔.๘ เล่ม อัตราหนังสือหายเฉลี่ยของกลุ่มทดลองน้อยกว่ากลุ่มควบคุม (กลุ่มทดลอง ๐.๒๓ เล่ม, กลุ่มควบคุม ๒.๗๗ เล่ม ต่อนักเรียน ๑ คน)

การสัมภาษณ์เชิงลึกได้ข้อมูลว่า ผู้อำนวยการและครูทำหน้าที่บรรณารักษ์ เข้าใจหลักการและมีทัศนคติที่ดีต่อระบบหนังสือหมุนเวียน กระจือหรือรันในการจัดการปัญหาด้านการอ่านและห้องสมุดโรงเรียน นักเรียนมีนิสัยชอบอ่านหนังสือมากขึ้น มีทักษะการอ่านดีขึ้น สรุปลงใจความสำคัญของหนังสือได้มากขึ้น และคิดว่าปัจจัยเกื้อหนุนที่จะทำให้เกิดความสำเร็จของการใช้หนังสือหมุนเวียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก คือความร่วมมือของบุคลากร บันทึกการอ่านและการแข่งขัน การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนหนังสือ รวมทั้งความน่าสนใจของหนังสือ ส่วนอุปสรรคของการใช้ระบบหนังสือหมุนเวียน ได้แก่ ภาระงานของเด็ก ภาระงานของครู และครอบครัว ปัญหาการใช้ระบบหนังสือหมุนเวียนประกอบด้วย ปัญหาปริมาณหนังสือน้อย ระยะเวลาการหมุนเวียนหนังสือครูมีภาระงานเพิ่มขึ้น มีหนังสือชำรุดและหาย ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนมีความพึงพอใจการเปลี่ยนแปลงของนักเรียนที่เกิดจากระบบหนังสือหมุนเวียน ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการจัดระบบหมุนเวียนหนังสือ และสนับสนุนให้ใช้ระบบนี้ในโรงเรียนอื่น

